

УДК 598.261.7.591.574.2

В. Яненко, асп., В. Серебряков, д-р біол. наук,
С. Лопарев, канд. біол. наук

СУЧАСНИЙ СТАН ПОПУЛЯЦІЇ ПЕРЕПЕЛА (*COTURNIX COTURNIX L.*) НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

За останні 50 років гніздова біологія перепела в Україні майже не досліджувалася, про що свідчать деякі загальні згадки в літературі. Нами були проведені дослідження по всій території України в 2007-2008 роках. Як бачимо, сучасний стан популяції різко скорочується і про міри безпеки потрібно говорити вже тепер.

Over last 50 years quail's nest biology haven't been discovered, we can see it from some rare allusions in literature. We have made research in 2007-2008 that included the whole territory on Ukraine. As we can see, quail's population is shortening and we should pay attention to their saving now.

Вступ. Перепел *Coturnix coturnix L.* – птах родини Фазанові, ряду Куроподібні. Є широко розповсюдженим і найменшим представником ряду Куроподібні в Україні.

Гніздиться він всюди, окрім гірських районів Карпат і лісових масивів Полісся [3]. На заході України виявлений на гніздуванні у всіх обстежених рівнинних районах. У гори проникає річковими долинами до 700-800 м над рівнем моря [4]. Останніми роками почути голос перепела в деяких областях стало рідкістю. На чисельність, очевидно, основний вплив робить не сама втрата гніздового біотопу, а непомірне полювання, на місцях прольоту і зимівлі, головним чином за межами України [3]. Про скорочення чисельності свідчать і спостереження мисливців. Якщо в 1876 р. три мисливці за день здобували до 720 перепелів [1], на сьогодні ці цифри здаються фантастичними, проте в деяких областях мисливці ще можуть за день добути 20-30 перепелів.

За останні 50 років гніздова біологія перепела в Україні майже не досліджувалася, про що свідчать деякі загальні згадки в літературі. Це стосується відомостей про їх чисельність і щільність в окремих областях [2], при цьому цілісної картини по всій Україні на даний момент немає.

Об'єкт та методи досліджень. Для виявлення чисельності та щільності перепела на певних територіях в певний час проводять обліки. Найбільш ефективним методом обліків є облік з лягавими собаками і спанієлями [5]. Він дає в межах смуги пошуку собаки практично стовідсоткове виявлення всіх наявних птахів. Виникає складність юридичного характеру (знаходження з мисливським собакою в мисливських угіддях) при застосуванні цього методу навесні, коли можна підрахувати дорослих птахів гніздової популяції. Якщо застосовувати цей метод наприкінці квітня, є можливість помили обліку за рахунок мігрантів північних популяцій, що зупиняються на даній території і гніздуються не будуть. З середини травня є велика небезпека злякування самок, що вже загніздилися. Тому метод для вивчення щільності і розподілу на угіддях може застосовуватись дуже обмежено, хоча він дає найточніші цифри. При застосуванні лягавих ширина смуги від 60 до 120 м залежно від широти пошуку собаки. Також для таких обліків можна застосовувати інших собак окрім лягавих, наприклад спанієлів. Напевне облік з собакою є найбільш ефективним і вдалим для виявлення чисельності та щільності. Спроби деяких вчених використовувати замість відповідних собак добровільних помічників або собак невідповідних порід, чи собак, що не мають правильного пошуку дають негативні результати. Імітацію таких обліків є відносно простий метод злякування перепела натягнутою між обліковцями мотузкою завдовжки 20-30 м, що тягнуть по траві. Це дає непогані результати, але не завжди його можна використати через рельєф і предмети, котрі зустрічаються на маршруті. Майже всі вади обліку з лягавими (недо- і переоблік, злякування з гнізд тощо) поширюються і на цей спосіб обліку.

Найпоширенішим і зручним на цей час залишається облік за голосами токуючих самців. Метод звичайно не позбавлений недоліків, проте можливий до застосування майже у всіх типах угідь, але результативність залежить від термінів і вибору погодних умов. Облік має проводитись в ясну погоду без дощу і надто сильного вітру в період від початку травня до останньої декади червня. В цей період будуть враховуватись лише птахи, осілі на даній території і ті, що розмножуються. Оскільки до середини травня головний вал прольоту перепела проходить через всю Україну, то пролітні птахи враховуватись не будуть, а оскільки частка негніздуючих дорослих птахів у перепела вкрай невелика (не більше декількох відсотків), нею можна знехтувати. У розпал токування (травень – початок червня) облік можна проводити практично цілодобово, хоча найкраще з 3 до 10 ранку і з 20 вечора до півночі. В інші години доби токують не всі, або далеко не всі самці, також знижує активність токування погіршення погодних умов, хоча невеликий теплий дощик токову активність може й не знижувати і навіть навпаки, підвищувати її в середині дня. На жаль, коефіцієнтів, які б враховували вплив всіх цих факторів на активність досі не розраховано. Вважають, що при маршрутному обліку (і на трансекті) швидкість руху обліковця може бути 2 – 3 км/год. При цій швидкості птахи в зоні чутності співу встигають подати голос, доки обліковець проходить повз них. При таких обліках бажано відмічати інші голосові реакції перепела, які чути на значно меншій віддалі, ніж пісня. Це контактні сигнали "кьюррр... або ке(р)к...", сигнал самця на самку "ва-ва", а також сигнали самок. Слід лише пам'ятати, що співвідношення статей такі обліки за голосом не дають.

Модифікацією маршрутного обліку можна вважати точковий метод, запропонований Жежеріним [6], коли підрахунки птахів проводяться тільки на точках, між якими спостерігач переміщується без обліку. Час знаходження на точці при обліку лісових горобиних вважається оптимальним 20 хвилин. При обліку одного виду – перепела – можливе деяке скорочення цього часу, але не менше 15 хв. Площа обліку в такому разі підраховується як коло з радіусом чутності токового співу самця. Відстань між точками обліку повинна бути не менш ніж відстань чутності пісні, а краще – подвійною, що унеможливіє підрахунок двічі одних і тих же токуючих самців.

Метод підрахунку з використанням карти або плану угідь є методом точкового нанесення всіх виявлених птахів на цій території під час проходження цієї території або виявлення активних самців з точок на межах територій.

Результати та їх обговорення. Протягом 2007-2009 року нами проводилися дослідження чисельності та щільності перепела на території України. З усієї території України було обрано 43 райони із 20 областей з біотопами що максимально підходять для гніздування даного виду. Дослідження проводилися класичними методами: точковим та маршрутним за голосами току-

ючи самців. Для зручності оцінки всю територію наших досліджень ми розглядали по 5 зонах: зона лісів, лісостепова зона, Українські Карпати, степова зона та Кримські гори (див. рис.1). Із даних п'яти зон найопти-

мальнішими для перепела виявилися лише три: зона лісів або Полісся, зона лісостепу та зона степу. В цих трьох зонах і проводилися основні дослідження.

Рис.1. Зональний розподіл території України

Матеріалом для даної роботи слугували власні спостереження котрі збиралися в період розпалу токування, травень – червень. В цей період облік проводився майже цілодобово, проте були вибрані найоптимальніші відрізки часу, коли самці найкраще токували, на ці періоди припадали ранішні години (з 6:00 до 9:00) вечірні та нічні (з 20:00 до 1:00). Після статистичної обробки масиву даних нами були визначені щільності перепела

для кожної з географічних зон України і для різних біотопів. Серед біотопів бралися до уваги сільськогосподарські угіддя з різними посівами культурних рослин (в основному злакові), поля котрі рік і більше не оброблялися. Іншим типом біотопу ми обрали луки, заплави, пасовища та лісові галявини з невисокою рослинністю де вплив людини є мінімальним. Отримані нами дані були проаналізовані та занесені до таблиці (див. табл. 1).

Таблиця 1. Щільність перепела в різних зонах України (ос/га)

Біотоп \ Зона	Зона лісів (Полісся)	Лісостепова зона	Степова зона
С/г угіддя; орні землі; пар; перелоги	0,6	0,8	0,7
Луки; заплавні луки; пасовища	0,2	0,5	0,4

Висновки. Як бачимо з таблиці 1 найнижча щільність перепела з усіх біотопів де проводилися дослідження спостерігається на Поліссі. Причиною цьому може бути велика площа затоплюваних луків, площа яких кожного року змінюється в залежності від кількості опадів, це характерно для заходу Полісся. В центральній частині цієї зони великий відсоток полів котрі багато років не засівалися сільськогосподарськими культурами. Як результат вся ця територія набула несприятливих біотопічних умов за рахунок високої та густої рослинності котра не придатна як біотоп для перепела. Дещо більша щільність спостерігається в степовій зоні. Це пояснюється великою площею луків та пасовищ з невисокою, та дещо розрідженою рослинністю котра є оптимальною для даного виду. Проте в цій зоні перепел теж досить істотно прив'язаний до погодних умов. При малій кількості опадів він змушений мігрувати на північ в лісостепову та лісову зони, тому що рослинність починає вигорати і в результаті кормова база різко скорочується, а місця водопою зникають. Крім того на півдні

у перепела більше природних ворогів і полювання на нього в даній зоні більш "популярне" ніж наприклад в лісостеповій і особливо в лісовій зоні. Найбільша щільність перепела спостерігається в лісостеповій зоні. Це пояснюється найбільш "приспособленими" біотопами для даного виду. На протязі всього гніздового періоду перепел має стабільну кормову базу і не так помітно прив'язаний до погодних умов як в степовій зоні або на Поліссі.

1. Бакановский Ф. Перелет дичи в Крыму // Природа и охота. – 1890. – № 10. – С.121-122. 2. Горбань І., Бокотей А., Пограничний В., Башта Т., Когут І., Соколов Р., Бучко В., Дзюбенко Р., Шидловський І., Лисачук Т., Козловський Р. Гніздова орнітофауна Верхньодністровської низовини та її зміни в другій половині XX століття // Наукові записки державного природознавчого музею. – Львів, 1998. – Т. 14. – С.83-89. 3. Кістяківський О.Б. Фауна України. Птахи. – К.: Вид-во АН УРСР. 1957. – Т.4. – 432 с. 4. Страутман Ф.И. Птицы западных областей УССР. [Т. 2]. – Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1963. – 182 с. 5. Друдзинський В. К. Пернатая дичь – М.: Лесная дичь, 1979. – 326 с. 6. Жежерин В.П. Орнітофауна Украинского Полесья и её зависимость от ландшафтных условий и антропогенных факторов. Автореф. дис. канд. биол. наук. – Киев, 1969. – 578 с.